

Artur Rejter

Uniwersytet Śląski w Katowicach

PROBLEMATYKA TOŻSAMOŚCI W DYSKURSACH DOTYCZĄCYCH PŁCI

Jak zauważa Manuel Castells: „Tożsamość jest dla ludzi źródłem sensu i doświadczenia”¹. Pojęcie tożsamości jest jednak niezwykle złożone, kompleksowe, uwikłane w rozliczne konteksty:

Pojmowanie tożsamości, jej rodzajów i ich wymiarów zależy od przyjmowanej koncepcji człowieka oraz interpretacji kultury i narodu. Pojęcie tożsamości człowieka wywodzi się z bogatej filozoficznej refleksji nad podmiotem, a trwający przez wieki spór pozostaje do dzisiaj nierozstrzygnięty. [...] Tożsamość osobowa, indywidualna, jest odpowiedzią na pytanie dotyczące związków z płcią, wiekiem, rodziną, językiem, religią, wyznaniem, narodowością, wykształceniem, pracą, pozycją socjalnoekonomiczną, poglądami politycznymi itp. Widzimy siebie jako osobę, która odgrywa określoną rolę społeczną. Dla człowieka posiadać tożsamość znaczy coś więcej niż tylko być; mieć tożsamość znaczy – nieustannie powtarzać, a tym samym potwierdzać i umacniać akt autointerpretacji. Nie artykułując swoich horyzontów sensu, jednostka traci tożsamość, a próbując stać się rzeczą jak wszystkie inne, staje się powoli niczym².

W czasach nam współczesnych tożsamość jawi się jednak jako fenomen i termin trudno definiowalny, a dzieje się tak między innymi za sprawą panującego relatywizmu³ poznawczego i aksjologicznego oraz całkowitego przewartościowania, wręcz przenicowania, porządku społeczno-kulturowego⁴. Porządek ów zresztą, skrytykowany na przykład przez Michela Foucaulta, został skompromitowany jako źródło opresywności i ograniczenia wolności oraz swobody jednostek. I tutaj dochodzimy do pewnego paradoksu. Otóż, z jednej strony dyskursy dotyczące płci należy uznać za emancypacyjne, zatem takie, które – w imię określonych grup, wspólnot – burzą zastany ład, z drugiej zaś – wyrastają z podglebia indywidualizmu jako wyznacznika współczesnych kultur Zachodu. Zauważam zatem paralelę między tą sytuacją a warunkami podmiotu

¹ M. Castells, *Siła tożsamości*, przeł. S. Szymański, red. M. Marody, Warszawa 2009, s. 22.

² B. Myrdzik, *Rola humoru w rozwoju tożsamości osobowej*, [w:] *Humor w perspektywie kulturowo-językowej*, red. M. Karwatowska, L. Tymiakin, Lublin 2013, s. 13-14.

³ Zjawisko opisywane jest także w perspektywie lingwistycznej, por. *Relatywizm w języku i kulturze*, red. A. Pajdzińska, R. Tokarski, Lublin 2010.

⁴ Prócz pracy Castellsa (por. przyp. 1) ważne treści dotyczące tożsamości zawierają m.in. monografie: A. Elliott, *Koncepcje „ja”*, przeł. S. Królak, Warszawa 2007; A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka, Warszawa 2012.

wypowiedzi, funkcjonującego w obecnej dobie równocześnie jako byt podkreślający swą niepowtarzalność i jednostkowość oraz jako uwikłany w bogatą i skomplikowaną sieć powiązań intertekstualnych – to jednak stanowić może nie tyle o ograniczeniach, ile o dynamizacji i twórczym przeobrażeniu podmiotu⁵. Paradoks indywidualizmu uwikłanego we wspólnotowość zostaje jednak złagodzony, gdy uświadomimy sobie, że każda zintegrowana grupa składa się wszak z jednostek, a te często łączy wspólna wizja świata, system wartości, oczekiwania itp. Ponadto takie napięcie charakterystyczne jest dla samego pojęcia tożsamości, które dotyczy pojedynczego człowieka, będąc zarazem odnoszonym do bytów kolektywnych⁶. Kwestię dodatkowo komplikuje sytuacja multiplikacji oraz fragmentaryzacji tożsamości. Zjawiska te pojawiły się i wciąż nasilają za sprawą rozwoju nowych mediów, przede wszystkim Internetu, umożliwiających nam przywdziewanie rozmaitych masek na niespotykaną dotąd skalę. Pogłębia się także na skutek oddziaływania różnych czynników kulturowo-społecznych problem płynnej tożsamości jako jednego z głównych wyznaczników rzeczywistości ponowoczesnej⁷.

Za przedmiot obserwacji w niniejszym opracowaniu obrałem dyskursy dotyczące płci, a więc takie, które opierają się na *gender*⁸ jako ich wyznaczniku i centrum tematycznym dyskursu, zatem impulsem do ich powołania oraz bazową kwestią podejmowaną przez dyskurs jest rozmaicie pojmowana problematyka płci. Do tej grupy zaliczam dyskurs feminizmu oraz dyskursy reprezentowane przez *gender*, *queer* i *men's studies*⁹.

Pozostając w sferze refleksji lingwistycznej, jednak o wyraźnym nachyleniu komunikacyjnym, przyjmuję rozumienie dyskursu za Bożeną Witosz, która sytuuje go w kontekście współczesnej stylistyki, tekstologii i genologii:

Opowiedzenie się za stylistyką dyskursu, wprowadzającą szerszy i bardziej złożony ogląd przedmiotu badawczego niż stylistyka tekstu, nie jest manifestowaniem mocnych przeświadczeń, że stanowi ona w pełni odrębną, autonomiczną subdyscyplinę współczesnej stylistyki. Stylistyka dyskursu bowiem nie konstituuje całkowicie nowego przedmiotu badań (obiektom jej analiz pozostają teksty), ani nie powołuje do jego opisu jedynie sobie właściwych metod i narzędzi. [...] buduje swoją metodę, łącząc wiele perspektyw. Najistotniejsze wydaje się to, że wychodząc od „wnętrza” tekstu/wypowiedzi (a więc od konkretnych sposobów przejawiania się dyskursu), podąża w kierunku tego, co na „zewnątrz” (określa warunki umożliwiające wystąpienie zdarzenia

⁵ Por. B. Witosz, *Podmiot w stylistyce wobec różnych koncepcji podmiotowości w dyskursie współczesnej humanistyki*, [w:] *Podmiot w języku i kulturze*, red. J. Bartmiński, A. Pajdzińska, Lublin 2008, s. 123-137.

⁶ Por. słownikową definicję leksemu *tożsamość*: ‘w odniesieniu do pojedynczego człowieka: świadomość siebie, swoich cech i własnej odrębności’, ‘w odniesieniu do społeczności: świadomość wspólnych cech i poczucie jedności’ (USJP).

⁷ Por. np. Z. Bauman, *Wieloznaczność nowoczesna – nowoczesność wieloznaczna*, przeł. R. Lis, Warszawa 1995; Z. Melosik, T. Szkudlarek, *Kultura, tożsamość i demokracja. Migotanie znaczeń*, Kraków 1998; A. Kunce, *Tożsamość a postmodernizm*, Warszawa 2003.

⁸ W moich rozważaniach określenia *płeć* i *gender* traktuję jako synonimy.

⁹ Warto zaznaczyć, iż we współczesnej humanistyce każdy z tych dyskursów podlega typologii (por. np. *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Poznań 2012), w obrębie ich można więc wyróżnić kilka podtypów dyskursu, co jednak nie będzie stanowiło przedmiotu mojej refleksji.

w konkretnym kontekście, reguły decydujące o powstaniu serii zdarzeń, typie zachowań interakcyjnych), by ostatecznie – w akcie interpretacji – scalić oba wymiary. Perspektywa dyskursu wyznacza kierunek zmian, jakie dokonują się w myśleniu teoretycznym oraz wyborach metodologicznych dzisiejszej stylistyki; nie tylko rozszerza zakres stylistycznych analiz, ale wskazuje na przeobrażenia postaw badawczych, podkreślając wagę interpretacji i kontekstualizacji¹⁰.

Wydaje mi się, iż powyższe założenia zmierzające do holistycznego opisu komunikacji mogą się okazać pomocne do opisu dyskursów genderowych¹¹.

Tożsamość genderowa opiera się na podstawowym dla refleksji społecznej z tego zakresu założeniu o nierówności płci wobec prawa, obowiązujących norm społeczno-kulturowych, ról społecznych itp. Pierwszym impulsem prowadzącym do weryfikacji nierównego dla kobiet i mężczyzn porządku był ruch feministyczny jako fenomen niezwykle złożony i wielowątkowy, podlegający różnym modyfikacjom i przeobrażeniom¹², skupiający się jednak przede wszystkim na kwestiach kobiecych. Następnym etapem jest refleksja spod znaku *gender studies*, w obrębie której zaczyna się dyskusja o płci w ogóle, płci jako fenomenie kulturowym, poddanym presji wielu czynników. Najważniejszym rezultatem namysłu nad tą kwestią było zweryfikowanie przekonania o biologicznym uwarunkowaniu płci jako podstawowym bodźcu dyferencjującym płcie i tym samym odejście od esencjonalistycznego pojmowania płci, jak również sformułowanie tezy o istnieniu wielu różnych płci kulturowych (*gender*) wykraczających poza biologiczny binaryzm męskie-żeńskie. Kolejny krok stanowi namysł nad odmiennościami (w rozumieniu odstępstw od większościowej „normy”) genderowymi i seksualnymi, które za przedmiot opisu obrały studia *queer*. W ich obrębie akcentuje się tożsamość mniejszości funkcjonujących obok heteronormatywnej „grupy panującej”. Podstawowym celem studiów *queer* jest doprowadzenie do etapu równouprawnienia, które przejawiałoby się w inkluzyjnym, paralelnym traktowaniu przedstawicieli wszelkich nienormatywności (w tradycyjnym znaczeniu tego pojęcia) genderowo-seksualnych¹³. Ostatnim przykładem dyskursu dotyczącego płci są studia nad męskością (*men's studies*), które pośrednio stanowią efekt *backlashu*, czyli reakcji na feminizm jako ruch umniejszający, marginalizujący rolę mężczyzn we współczesnych społeczeństwach i kulturach. Refleksja nad sytuacją mężczyzn przyniosła interesujące wyniki, także w Polsce¹⁴, nad zmiennością modeli męskości, motywowaną niezwykle

¹⁰ B. Witosz, *Dyskurs i stylistyka*, Katowice 2009, s. 74-75.

¹¹ Określę *dyskurs dotyczący płci i dyskurs genderowy* używam zamiennie.

¹² Por. np. K. Ślęczka, *Feminizm*, Katowice 1999; R. Putnam Tong, *Myśl feministyczna. Wprowadzenie*, przeł. J. Mikos, B. Umińska, przekł. przejr. M. Środa, Warszawa 2002; K. Kłosińska, *Feministyczna krytyka literacka*, Katowice 2010. Tu także bogata bibliografia.

¹³ Ten etap został już osiągnięty w kulturze zachodniej, w Polsce wciąż należy mówić o fazie przedemancypacyjnej.

¹⁴ Por. np. K. Arcimowicz, *Obraz mężczyzny w polskich mediach. Prawda – fałsz – stereotyp*, Gdańsk 2003; idem, *Dyskursy o płci i rodzinie w polskich telesagach. Analiza seriali obyczajowych najpopularniejszych na początku XXI wieku*, Warszawa 2013; Z. Melosik, *Kryzys męskości w kulturze*

złożonymi i bogatymi przemianami współczesnego świata¹⁵. W moim opracowaniu traktuję wszystkie te dyskursy (feministyczny, *gender*, *queer* i *men's studies*) łącznie, zakładając, iż punktem wspólnym jest dla nich komunikacyjna funkcja emancypacyjna związana z problematyką płci.

Kwestie, jakie pragnąłbym podjąć w niniejszym studium, to formy, sposoby i konteksty występowania wyznaczników tożsamości w wybranym typie dyskursu. Uwaga zostanie skupiona zarówno na manifestacjach na poziomie tekstu (stanowiącego teren aktualizacji dyskursu), jak i na wyższych poziomach, głównie kognitywnym i pragmatycznym. Z konieczności ograniczenia wywodu i jego kondensacji skupię się jedynie na interesujących mnie dyskursach znajdujących swe aktualizacje w komunikacji naukowej, mając jednocześnie świadomość, że wiele ze wskazanych wyróżników jest charakterystycznych także dla innych sytuacji i kontekstów komunikacyjnych spod znaku *gender* (np. medialnej).

Wobec normy i uzusu językowego

Jednym z przejawów sygnalizowania tożsamości genderowej jest wykraczanie w konkretnych aktualizacjach tekstowych poza obowiązującą normę językową i/lub stosowanie form niewystępujących powszechnie w uzusie. Najczęstszym sposobem akcentowania tożsamości w dyskursach dotyczących płci jest także stosowanie obocznych form rodzajowych, co ma sygnalizować wykraczanie poza zawartą w języku asymetrię rodzajowo-płciową. Może to przybierać różne postaci, na przykład:

- stosowanie konsekwentnie żeńskich derywatów od męskich nazw zawodów, godności itp., częściowo już oswojonych, np. *socjolożka*, *psycholożka*, *filozofka*, ale nawet kontrowersyjnych, budzących wciąż burzliwe dyskusje: *ministra*, *profesora* itp.,
- podawanie w tekście obocznych form rzeczownikowych podkreślających odmienny *gender*: *badaczki/badacze*, *badaczki i badacze*, *autorki/autorzy*, *autorki i autorzy*, *socjolożki/socjolodzy* itd.,
- używanie form hybrydalnych, specjalnie wyróżnianych graficznie w wypadku części mowy zależnych rodzajowo od rzeczownika (głównie dotyczy to kwestii postaci słowoform w rodzaju męsko- i niemęskoosobowym): *czujemy się zagubione_eni i bezradne_i*, *nazywałyśmy_liśmy*, *każdej_emu jej_ego własne płcie*¹⁶. Podobne roz-

współczesnej, Kraków 2006; U. Kluczyńska, *Metamorfozy tożsamości mężczyzn w kulturze współczesnej*, Toruń 2009; *Nowi mężczyźni? Zmieniające się modele męskości we współczesnej Polsce*, red. M. Fuszara, Warszawa 2008.

¹⁵ Przedstawiony tu zarys refleksji nad problematyką płci w wybranych dyskursach jest z konieczności skrótowy. Bogatą bibliografię wspomnianych zagadnień można znaleźć np. w mojej książce: A. Rejter, *Płeć – język – kultura*, Katowice 2013.

¹⁶ Przykłady w takiej konwencji zapisu pochodzą z pracy zbiorowej: *Postpłciowość? Praktyki i narracje tożsamościowe w ponowoczesnym świecie*, red. A.E. Banot, A. Barabasz, R. Majka, Bielsko-Biała 2012, ale występują także w innych opracowaniach.

wiązania edytorskie mogą początkowo zaburzać proces odbioru tekstu, spowalniać go, niemniej po krótkim czasie obcowania z tak skonstruowaną wypowiedzią czytelnik przyzwyczaja się do form hybrydycznych. Oto przykłady:

Jeśli brutalna prostota rasowej topologii pozostaje żywa nawet w najbardziej przemyślanych i stanowczych gestach antyfaszystowskich, to czy krytyczne_i, jawnie „antyesencjalistyczne_i” intelektualistki_ści nie domagają się zbyt wiele, kiedy rozważają porzucenie, zdenaturalizowanie i dezagregację rasy [...]. (SU, 24)¹⁷

Budzi to krytykę teoretyczek_ków queer. Sprzeciwiają się one_i używaniu dychotomii męskie/żeńskie oraz homo/hetero jako podstawy budowania tożsamości seksualnej przez jednostkę, powoduje to bowiem zmarginalizowanie innych zachowań czy odczuć związanych ze sferą psychoseksualną. (S-ZI, 35)

Takie zabiegi, oparte na formach hybrydalnych, trudno jednoznacznie oceniać pod względem normatywnym, należy je raczej uznać za poszerzające uzus, wynikające z poczucia tożsamości zarówno poszczególnych podmiotów, jak i wspólnoty dyskursu dotyczącego płci. Jako wyraziste, obecne głównie w języku pisanim (choć niektóre mogą występować również w mowie), manifestacje te stanowią swoisty „emblematiczny” środek akcentowania tożsamości genderowej.

Wobec prototypu stylu naukowego

Na poziomie pragmatyki dyskursu należy wskazać dwie główne tendencje, są to: dążenie do silnego akcentowania podmiotowego (ściślej: indywidualnego) charakteru wypowiedzi oraz sygnalizowanie ideologicznego (ściślej: emancypacyjnego) podłoża dyskursu. Dla komunikacji naukowej oznacza to przede wszystkim rozluźnienie scjentystycznego gorsetu stanowiącego o prototypie tekstów tego obszaru komunikacyjnego¹⁸, a znajdującego potwierdzenie w wypowiedziach dotyczących różnorodnej tematyki, głównie z dziedzin szeroko pojętej humanistyki i nauk społecznych. Zmiany języka naukowego idą w kierunku między innymi jego eseizacji, metaforyzacji czy potoczności¹⁹, co znajduje potwierdzenie także w dyskursach dotyczących płci. Na poziomie językowym manifestuje się owe zmiany na przykład przez stosowanie 1. os. l. poj.:

Jako początkująca badaczka zdecydowana w nurcie studiów queer realizować badania, z zapleczem w postaci magisterium z socjologii, rozpoczęłam od założeń metodologicznych, których krytyczna analiza w połączeniu z feministyczną świadomością pozwoliła mi na zarys projektu, który zamierzam rozwijać w toku podjętych studiów. (KD, 170)

¹⁷ Por. wykaz źródeł na końcu opracowania.

¹⁸ Por. np. S. Gajda, *Podstawy badań stylistycznych nad językiem naukowym*, Wrocław 1982.

¹⁹ Na temat współczesnego języka naukowego por. np.: R. Piętkowa, *Gatunki paratekstualne wobec prototypu stylu naukowego*, [w:] *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 3: *Gatunek a odmiany funkcjonalne*, red. D. Ostaszewska, Katowice 2007, s. 143-150. Tu także bogata literatura przedmiotu.

Zastosowane formy pierwszoosobowe pojawiają się w inicjalnych ogniach artykułu naukowego, stanowiących deklarację metodologiczną autorki i zawierających założenia badawcze opracowania. Tak skonstruowana narracja nie tylko wykracza poza ramy prototypowego bezosobowego, nieemocjonalnego komunikatu naukowego, stanowi też, poprzez przywołanie informacji o życiu i poglądach autorki, manifestację „ja” mówiącego w tekście. Można przywołany cytat uznać zatem za przykład eseizacji dyskursu.

Autorki i autorzy tekstów z interesujących nas dyskursów czerpią także ze źródeł języka potocznego:

Kim były te Święte? Te szalone, stuknięte, żalodne kobiety? Niektóre z nich to, bez wątpienia, nasze matki i babki. (WW, 376)

Konstrukcja przytoczonego fragmentu przywodzi na myśl komunikat potoczny, może publicystyczny. Zadane pytania i podana na nie odpowiedź obfitują w elementy języka niekojarzonego stereotypowo z naukowością (ciąg synonimiczny zawierający kolokwializm, wtręt metatekstowy o charakterze prawdziwościowym). Ponadto jest to przykład na ekspresywne zaburzenie wspólnotowej wizji świata, w której nie ma miejsca na określania matek i babek mianem szalonych, stukniętych i żalodnych kobiet.

W analizowanych dyskursach nie brak także metafor, przy czym wydaje się, iż teksty poświęcone płci często zawierają metaforyczne odniesienia do języka, na przykład:

[...] widziałam niektóre delegatki z San Francisco, które na spotkania wkładały koszulki z napisem „lesbijka” w nawiasie. Nawiasy mają oczywiście sygnalizować, że mamy do czynienia z językiem, który podlega dyskusji, że nie ma zgody na właściwe użycie wziętego w nawias terminu. Mimo że zadanie nawiasów ma polegać na odzieraniu słowa z jego siły oddziaływania i stawia pod znakiem zapytania jego dopuszczalność, nawiasy prezentują dany termin jako diakrytycznie złożoną frazę, która zyskuje rodzaj hiperwidzialności właśnie poprzez własną kwestionowalność. (BK, 217-218)

Metajęzykowa metafora polega na zastosowaniu zwrotu *wziąć coś w nawias*, który w tekście nabiera nowych odcieni semantycznych. Z jednej strony bowiem zostaje udosłowniony (słowo *lesbijka* zapisane w nawiasie na koszulkach delegatek), z drugiej zaś – nawiązuje do marginalizacji czegoś/kogoś (por. *nawiasem mówiąc* ‘mówiąc przypadkiem, mimochodem’). Emancypacyjność dyskursów dotyczących płci polega między innymi na walce z opresją języka, pojmowanego jako źródło esencjonalizmu, a tym samym władzy, która marginalizuje wszelkie i różnie pojmowane mniejszości genderowe. Ponadto bogato reprezentowane w tekście *abstractiva* (*dopuszczalność*, *kwestionowalność*, *hiperwidzialność*) nasycają go nowymi treściami: wyjaśniają, a jednocześnie legitymizują zastosowaną metaforę wykluczenia.

Osobną kwestią pozostaje tendencja do tworzenia niestandardowych tytułów gatunków naukowych (monografii, artykułów, esejów) oraz ich strukturalnych ogniów (rozdziałów, podrozdziałów itp.) Oto kilka przykładów:

Ciało, pożądanie, ubranie. O wczesnych powieściach Gabrieli Zapolskiej (KC);
Nadzorować wyrzutków. Karać zбочzeńców. O skazańcu jako gejowskim fantazmacie (SN);
Przyjazne utensylia okolic zlewozmywaka i wanny, czyli o histerii współczesnej (MA);
Takie byliśmy (FT);
Potworna kobiecość (CP).

Odstępstwa od „tradycyjnego” stylu naukowego manifestują się przede wszystkim w dobranej leksyce, głównie potocznej (wspólnoodmianowej oraz nacechowanej), co reinterpretuje wymiar terminologiczny dyskursu naukowego jako jego cechę definicyjną, a tym samym osłabia jednoznaczność semantyczną komunikatu. Stopień ogólności semantycznej podobnych nagłówków zostaje jednak nierzadko zredukowany dzięki często stosowanym ich rozwinięciom (nieradko w formie podtytułów), które przybliżają odbiorcy temat tekstu. Niektóre autorki i autorzy decydują się jednak na pozostawienie niedomówienia, co sprzyja eseizacji ich tekstów, począwszy już od inicjalnych ogniw ramowych komunikatu (dwa ostatnie przykłady). Takie strategie tekstotwórcze są wypadkową wielu czynników: nadrzędnego nierzadko aspektu pragmatycznego tytułu, ale też tendencji we współczesnym dyskursie publicznym²⁰ oraz poszczególnych jego realizacjach tematycznych czy indywidualnych predyspozycji i wyborów nadawców²¹.

W aspekcie pragmatycznym tożsamość przedstawicielek i przedstawicieli dyskursów dotyczących płci znajduje odzwierciedlenie w realizacjach tekstowych potwierdzających rozluźnienie gorsetu stylu naukowego, co właściwie dotyczy sytuacji komunikacyjnych również innych dyskursów tematycznych. Specyfika dyskursów przeze mnie opisywanych polegałaby jednak na silnym akcentowaniu jednostkowego doświadczenia, utożsamienia podmiotu tekstu z jego problematyką, a także na odwoływaniu się do metafor metajęzykowych jako wyrażenie naświetlających językowe (pra)źródło opresyjności genderowej społeczeństw i kultur.

Wobec przemian obszarów tematycznych dyskursu publicznego

Jeśli włączyć teksty naukowe do sfery dyskursu publicznego, można zauważyć, że ulegają one pewnym ogólnym tendencjom obserwowanym w komunikacji społecznej ostatnich lat. Jedną z nich jest wprowadzanie informacji prywatnych, nierzadko intymnych do szerokiego obiegu komunikacyjnego – widać to na przykład w mediach, które w rozmaitych formach przybliżają życie – wraz z pikantnymi jego szczegółami – celebrytów i gwiazd, ale też zwykłych ludzi, między innymi w programach typu talk-show.

²⁰ Szerzej na ten temat w dalszej części niniejszego opracowania.

²¹ Na temat formy i funkcji współczesnych tytułów tekstów naukowych por.: U. Żydek-Bednarczuk, *Wprowadzenie do lingwistycznej analizy tekstu*, Kraków 2005, s. 170-180.

W tekstach reprezentujących analizowane przeze mnie dyskursy widoczne jest sięganie przede wszystkim do tematyki seksualnej jako wykładnika intymistycznego wymiaru komunikatu, na przykład:

Powszechnie przyjmuje się, że ktoś, kto świadomie idzie do łóżka z osobą trans, robi to z litości (tak zwane *pity fuck*). Podobnie chybione jest przypuszczenie, że transgej zawsze i koniecznie będzie w relacji seksualnej stroną pasywną. Osoby trans bywają traktowane jak chodząca strefa zagrożenia tożsamości seksualnej, stąd gdy mówi się o transkobietach, wielu heteryków wpada w panikę: „a co gdybym przespał się z nią, to znaczy z NIM, nie mając pojęcia?” (PT, 165-166)

Samo – niezwykle swobodne – podjęcie tematu aktywności seksualnej człowieka w jej nienormatywnej, niewiększościowej odmianie może budzić zdziwienie w stereotypowo pojmowanym tekście naukowym. Całości dopełnia leksyka potoczna i środowiskowa: *iść do łóżka, heteryk, wpadać w panikę* oraz specyficzna dla analizowanych dyskursów terminologia: *osoba trans, transgej, transkobieta, pity fuck*.

Sytuacja nabiera jaskrawości w wypadku narracji pierwszoosobowej opisującej intymne cechy, zachowania autora czy autorki tekstu:

Lubię penetrację i sądzę, że jestem w tym całkiem niezły, ale mój fiut nie jest biologicznym organem; tego deficytu nie da się przemilczeć. Jestem niepełnosprawny, więc nie bardzo mogę nosić ciężkie przedmioty, zaś moją wiedzę o samochodach w całości spisać można by na pudełku zapalek, dużą czcionką. (CM, 814)

Dochodzi tu znowu do utożsamienia podmiotu opisywanego w tekście z jego autorem, przedstawiającym autocharakterystykę przez odwołanie się do potocznego rezerwuaru języka, ale także stosującym ironię, mającą przybliżyć tezy jego opracowania, które za cel stawia sobie obalenie stereotypów płci i zwrócenie uwagi na wszelkie formy nienormatywności w tym obszarze jako postulowane fenomeny równouprawnione kulturowo i społecznie.

Uogólniając, dla dopełnienia kwestii tematycznych dyskursów dotyczących płci warto przywołać hasłowo kilka z problemów w nich poruszanych, które mogą zostać uznane za dystynktywne, są to na przykład: równouprawnienie pod względem genderowym, nowe modele genderowe, seksualność (także nienormatywna, niewiększościowa), pornografia, związki niemonogamiczne, promiskuityzm, prostytutcja, pedofilia²².

* * *

Przedstawiona propozycja opisu kwestii tożsamościowych w dyskursach dotyczących płci prowadzi do kilku wniosków uogólniających. Akcentowanie tożsamości, podkre-

²² Por. np. teksty zgromadzone w publikacjach: *Postpłciowość?...; Teorie wywrotowe...; Strategie queer. Od teorii do praktyki*, red. M. Kłosowska, M. Drozdowski, A. Stasińska, Warszawa 2012; *Potwory, hybrydy, mutanty. Pogranicza ludzkiej natury*, red. R. Koziołek, M. Marcelli, O. Knapiek, J. Soćko, Katowice 2012; *Poza monogamią*, red. J. Potkański, R. Pruszczyński, Warszawa 2012.

ślanie autoidentyfikacji sprowadza się przede wszystkim do stosowania równoległych językowych form genderowych, podkreślenia indywidualnego, prywatnego aspektu dyskursu, podejmowania kontrowersyjnych – z punktu widzenia stereotypowo, tradycyjnie pojmowanej komunikacji naukowej – tematów. Należy zatem wskazać na tendencje do przełamania konwencji komunikacyjnych właściwych różnym poziomom dyskursu akademickiego: od porządku gramatycznego tekstu, poprzez stylistykę i pragmatykę dyskursu, aż po jego sferę kognitywną. Jest to zatem tożsamość oparta na silnej świadomości odrębności jednostek, ale i jednocząca się w grupie w poczuciu realizacji wspólnych celów. Niektóre z omówionych cech można znaleźć także w innych dyskursach tematycznych, niemniej przedstawiona ich konfiguracja zdaje się tworzyć siatkę cech dystynktywnych, właściwych dla analizowanych przeze mnie dyskursów. Wskazane właściwości tekstowych aktualizacji dyskursu genderowego w odmianie naukowej pozwalają mówić o jej podobieństwie do komunikacji medialnej czy artystycznej (dyskurs sztuki)²³, która często odwołuje się do prywatności i intymności przekazu, a także nie stroni od kontrowersyjnej tematyki obyczajowej.

Należy także zaznaczyć, że część realizacji dyskursów genderowych pozostaje w niektórych aspektach wierna tradycyjnym formom właściwym komunikacji naukowej, najczęściej polega to na stosowaniu narracji zobiektywizowanej czy podejmowaniu bardziej oswojonej tematyki, rzadziej natomiast manifestuje się w używaniu jednej, męskoosobowej formy genderowej w toku wywodu.

Niniejsze opracowanie – z konieczności szkicowe – stanowi pewien zarys podjętej problematyki, wskazuje na główne cechy dystynktywne dyskursów genderowych. Dalsze, prowadzone na szerszą skalę badania pozwolą wiele kwestii uściślić i być może zweryfikować, poszerzyć perspektywę opisu oraz sformułować bardziej szczegółowe wnioski.

Źródła

- BK – J. Butler, *Koniec różnicy seksualnej? (fragmenty)*, przeł. A. Kowalcze-Pawlik, [w:] *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Poznań 2012 [2001]²⁴, s. 205-223.
- CM – P. Califfa, *Męskości*, przeł. M.A. Pelczar, [w:] *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Poznań 2012 [2002], s. 811-820.
- CP – B. Creed, *Potworna kobiecość*, przeł. A. Kowalcze-Pawlik, [w:] *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Poznań 2012 [1993], s. 525-535.
- FT – B. Friedan, *Takie byłyśmy*, przeł. M. Frąckowiak-Sochańska, [w:] *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Poznań 2012 [1976], s. 115-129.

²³ O powinowactwach dyskursu naukowego z dyskursem sztuki oraz medialnym pod względem podejścia do problematyki genderowej por.: A. Rejter, *Władza płci w perspektywie komunikacyjnej*, „Oblicza Komunikacji” 2013, nr 6: *Język władzy*, s. 23-38.

²⁴ W nawiasie kwadratowym podaję datę pierwodruku cytowanego tekstu.

- JK – J. Butler, *Koniec różnicy seksualnej? (fragmenty)*, przeł. A. Kowalcze-Pawlik, [w:] *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Poznań 2012 [2000], s. 205-223.
- KC – K. Kłosińska, *Ciało, pożądanie, ubranie. O wczesnych powieściach Gabrieli Zapolskiej*, Kraków 1999.
- KD – M. Kłoskowska, *Działaczka czy badaczka? Przymiarki do metodologii badań w świetle teorii queer*, [w:] *Strategie queer. Od teorii do praktyki*, red. M. Kłoskowska, M. Drozdowski, A. Stasińska, Warszawa 2012, s. 170-185.
- MA – M. Musiatowicz, *Artystki też są queer. O historycznym odmieńcu płci żeńskiej i zakłóceniach w odbiorze „mięsistej” sztuki współczesnej*, [w:] *Queerowanie feminizmu. Estetyka, polityka, czy coś więcej?*, red. J. Zakrzewska, Poznań 2006, s. 263-282.
- PT – M.A. Pelczar, *Transmografikacje? Czyli kto się boi trans*, [w:] *Potwory, hybrydy, mutanty. Pogranicza ludzkiej natury*, red. R. Koziołek, M. Marcela, O. Knappek, J. Soćko, Katowice 2012, s. 158-174.
- SN – P. Sołodki, *Nadzorować wyrzutków. Karać odmieńców. O skazańcu jako gejowskim fantazmacie*, [w:] *O polityce ciała i pożądania w kulturze audiowizualnej*, red. D. Rode, P. Sołodki, Warszawa 2010, s. 176-192.
- SU – T. Sikora, *Uwiklan[] w postpłciowość*, [w:] *Postpłciowość? Praktyki i narracje tożsamościowe w ponowoczesnym świecie*, red. A.E. Banot, A. Barabasz, R. Majka, Bielsko-Biała 2012, s. 19-32.
- S-ZI – M. Sokołowski-Zgid, *Intymny bunt – przeciwko społecznym normatywizacjom płciowym*, [w:] *Postpłciowość? Praktyki i narracje tożsamościowe w ponowoczesnym świecie*, red. A.E. Banot, A. Barabasz, R. Majka, Bielsko-Biała 2012, s. 33-41.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. S. Dubisz, t. 4, Warszawa 2003.
- WW – A. Walker, *W poszukiwaniu ogrodów naszych matek*, przeł. M. Mazurek, [w:] *Teorie wywrotowe. Antologia przekładów*, red. A. Gajewska, Poznań 2012 [1983], s. 375-387.

Artur Rejter

The Identity Issue in Discourses Regarding Gender

Summary

The article is dedicated to the identity issue in academic discourses regarding gender. The chosen examples of this kind of discourse represent few thematic fields, as feminism, gender studies, queer studies and men's studies. The authors of analyzed texts apply few language forms and discourse strategies, e.g. grammatically parallel gender forms, emphasizing of individual or private discourse aspects and raising controversial subjects. One can say that the authors of discourses regarding gender break the conventions of academic discourse from grammar level, through style and pragmatics up to cognitive sphere of communication. Therefore described identity is a type of identity based on a strong sense of distinguishing characteristic of individual, but it is also an identity uniting in a group of individuals in a feeling of mutual aims fulfillment.